

MANYE XXIII.

A kongresszus szervezői

a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és
Nyelvtanárok Egyesülete (MANYE), valamint
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának
nyelvészeti és alkalmazott nyelvészeti intézetei és tanszékei

NYELV – TÁRSADALOM – KULTÚRA
Interkulturális és multikulturális perspektívák
I–II.

A XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus
(ELTE BTK Budapest, 2013. március 26–28.)
előadásaiból készült tanulmánykötet

Szerkesztette

LADÁNYI MÁRIA – VLADÁR ZSUZSA – HRENEK ÉVA

MANYE, Vol. 10/I–II.

MANYE – TINTA KÖNYVKIADÓ
Budapest, 2014

Lektorok

ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES, BARTHA CSILLA, BOÓCZ-BARNA KATALIN,
CSEPREGI MÁRTA, CS. JÓNÁS ERZSÉBET, FARKAS TAMÁS,
FELDNÉ KNAPP ILONA, FÖRIS ÁGOTA, GÓSY MÁRIA,
HÁMORI ÁGNES, HATTYÁR HELGA, HELTAI PÁL,
ILLÉS ÉVA, KÁROLY KRISZTINA, KIS ÁDÁM,
KLAUDY KINGA, KONTRÁNÉ HEGYBÍRÓ EDIT,
KOUTNY ILONA, KUGLER NÓRA,
LADÁNYI MÁRIA, SZILI KATALIN,
TÓTH ETELKA, VLADÁR ZSUZSA

Technikai szerkesztő

TÓTH ETELKA

Nyomdai előkészítés, tördelés

TÓTH TIBOR

ISSN 1786-545X

ISBN 978-615-5219-66-5 (nyomtatott változat)

ISBN 978-615-5219-67-2 (elektronikus változat)

A kiadvány elektronikus változata (a nyomtatott kötet CD-melléklete)
tartalmazza a csak elektronikusan megjelenő II. rész mellett
a nyomtatásban megjelenő I. rész anyagát is.

© A szerzők, 2013

© Ladányi Mária, Vladár Zsuzsa, Hrenek Éva, 2014

© MANYE, 2014

© TINTA Könyvkiadó, 2014

Kiadók:

MANYE – Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete
Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F
www.manye.hu

TINTA Könyvkiadó
1116 Budapest, Kondorosi út 17.
www.tintakiado.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	13
I. RÉSZ	15
PLENÁRIS ELŐADÁSOK	17
SZÉKELY GÁBOR Emlékezés Szépe Györgyre (1931–2012).....	19
FÖLDES CSABA A posztmodern és a különbözőség: <i>kultúra, interkulturalitás és hibriditás</i> mint kulcsszavak az alkalmazott nyelvészetben	23
FRANK TIBOR Világangol.....	41
HIDAS JUDIT Interkulturális kommunikáció – multikulturális kontextus	54
KISS JENŐ Gondolatok egy mindenkor időszerű kérdéskörrel	66
KÖVECSES ZOLTÁN A metaforahasználat (társadalmi-kulturális) kontextusa	73
SZEKCIÓ-ELŐADÁSOK	83
ANYANYELV ÉS IDEGEN NYELV, NYELVOKTATÁS	83
BÁRDOS JENŐ Rítmus a zenében, a beszédben és a nyelvtanításban	85
FELDNÉ KNAPP ILONA A többnyelvűség didaktikája	91
ILLÉS ÉVA Pragmatika az angol nyelv tanításában	96
KONTRÁNÉ HEGYBÍRÓ EDIT Siket fiatalok az anyanyelvről	101

PRAGMATIKA, SZEMANTIKA, GRAMMATIKA.....	107
BENCZES RÉKA	
„Ami rimel, az stimmel”.....	109
DÉR CSILLA ILONA	
Milyen funkciójúak a tölteléknek tartott elemek a spontán nyelvhasználatban?..	115
DRAHOTA-SZABÓ ERZSÉBET	
A reáliák mint intertextuális elemek a kulturális szövegtérben.....	122
KUGLER NÓRA	
A szubjektívizáltság mutatói.....	128
SCHIRM ANITA	
A gyermekeknek szóló televízióreklámok manipulációs stratégiái.....	134
TÓTH ÁGOSTON	
Disztribúciós szemantikai kísérletek: szavakról, számokban.....	139
TÓTH MÁTÉ	
Egy ESEMÉNY-metonymia vizsgálata kontrasztív adatok tükrében.....	146
FORDÍTÁSTUDOMÁNY.....	153
AJTAY-HORVÁTH MAGDA	
A modern szöveg „megváltása”.....	155
CS. JÓNÁS ERZSÉBET	
A posztmodern irodalom nyelvi „fügefalevei” mint fordítási kihívások.....	161
KÁROLY KRISZTINA	
Szövegkohézió és fordítás.....	167
KLAUDY KINGA	
Tízéves a Fordítástudományi Doktori Program (2003–2013).....	172
LŐRINCZ JULIANNA	
Műfordítás vagy pragmatikai adaptáció?.....	178
POLCZ KÁROLY	
Az informális nyelvezet és a szleng sztenderdizálása a filmfordításban.....	184
SZOCIOLINGVISZTIKA.....	189
HUSZÁR ÁGNES	
Tárgyilagosság és elkötelezettség a gendernyelvészetben.....	191
KOCZOGH HELGA VANDA	
Pragmatikaerő-módosítók használata a társadalmi nem és a szociális távolság függvényében.....	196
MÁTYUS KINGA	
Stílus a gyermeknyelvben – az átlagos megnyilatkozashossz (MLU) mint a stílus jelzője?.....	203

SZABÓ TAMÁS PÉTER	
Rutinná vált hagyomány.....	209
SZABÓ TAMÁS PÉTER – MÁTYUS KINGA	
Óvodások és kisiskolások nyelvi ideológiái.....	215
SZENTGYÖRGYI RUDOLF	
Kétnyelvűség a középmagyar kori boszorkányperekben.....	222
KULTÚRA, KÖZÖSSÉG, KOMMUNIKÁCIÓ.....	227
BÓDI ZOLTÁN	
Nyelvi kultúra és nyelvi viselkedésmód a közösségi médiában.....	229
FALKNÉ BÁNÓ KLÁRA	
Egy <i>Interkulturális tanulmányok</i> című PhD-kurzus tanulságai.....	236
KOUTNY ILONA	
A nemzetközi és kultúraközi kommunikáció alternatívái az EU-ban.....	243
SZILI KATALIN	
A fogalmakról interkulturális nézőpontból.....	251
SZÜCS TIBOR	
Nyelvünk és kultúránk areális kontextusa.....	257
TÓTH ETELKA	
A közösségi oldalak nyelvhasználatáról határok nélkül.....	263
TERMINOLÓGIA.....	271
CONSTANTINOVITS MILÁN – VLADÁR ZSUZSA	
A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara szokványai nyelvészeti szempontból.....	273
FŐRIS ÁGOTA	
Szinonimák a terminológiában.....	279
VARGA ÉVA KATALIN	
Terminusalkotás és terminológiai egységesülés.....	285
A KIADVÁNY SZERZŐI ÉS ELÉRHETŐSÉGEIK.....	290
SZERZŐI BETŰRENDES TARTALOMJEGYZÉK.....	296
II. RÉSZ	305
ANYANYELV ÉS IDEGEN NYELV, NYELVOKTATÁS.....	307
BAJNÓCZI BEATRIX	
A kulturális tudatosság szerepe a felnőttek kommunikációközpontú nyelvoktatásában.....	309
DÁVID GERGELY	
Valóban objektívek-e az ún. objektív feladatok?.....	315

HARDI JUDIT	
Idegen nyelvi szorongás főiskolai angolórákon	321
ILLÉS-MOLNÁR MÁRTA	
A magyar mint származási nyelv és a nyelvi tervezés	328
IVÁNYI RUDOLF	
Nyelvi tudatosság és funkcionális nyelvtanítás az idegennyelv-oktatásban ...	336
JAKUS ENIKŐ	
A tanári szerepkör változásai az idegennyelv-oktatásban, az alternatív módszerek figyelembevételével	341
JÁSZNÉ KAJMÁDI MÓNKA	
A német mint első idegen nyelv tanításának kihívásai.....	347
JOACHIM LÁSZLÓ	
Kérdések és dilemmák morfológiai információk szótári megadásával kapcsolatban	354
KERTES PATRÍCIA	
A metapragmatikai tudatosság szerepe és funkciója az idegen nyelvi szövegalkotási képesség fejlesztésében	359
LESZNYIKOVA GALINA – SALÁNKI ZSUZSA	
Finnugor nyelv oktatása finnugor anyanyelvűek számára.....	365
MAKKOS ANIKÓ	
Írásbeli szövegalkotás a közoktatásban és a közoktatás után	371
PRESCOTT, FRANCIS J.	
A Grounded Theory of Student Enculturation into Written Academic Discourse.....	377
RÓZSAVÖLGYI EDIT	
A nyelvi és az interkulturális kompetencia fejlesztése az <i>eTandem</i> keretein belül.....	383
SCHMIDT ILDIKÓ	
Alfabetizálás a magyar mint idegen nyelv órákon.....	388
SIMON VALÉRIA	
Hat a harmincból – avagy az ELTE fennisztikai képzése a bolognai rendszer keretei közt.....	393
SZIRMAI MONIKA – CZELLÉR MÁRIA	
Hagyományos szótanulás modern eszközökkel.....	399
T. BALLA ÁGNES	
A kontrasztív nyelvtanítás szerepe harmadik nyelv tanulása során	404
VARGA ÉVA	
Kooperatív tanulás a főiskolai gyakorlatban	409

VITÁNYI BORBÁLA	
Újra a magyar nyelvtan és irodalom tantárgyi integrációjának lehetőségeiről a középiskolai magyartanításban	414
WALLENDUMS TÜNDE	
A fiatalok szótárhasználati szokásairól.....	420
PRAGMATIKA, SEMANTIKA, GRAMMATIKA	429
CSÁK ÉVA	
A helyzetmondatok kontrasztív pragmatikai vizsgálata.....	431
H. VARGA MÁRTA	
A szabálytalanságról – morfológiai szempontból.....	438
MODRIÁN-HORVÁTH BERNADETT	
Topikfolytonosság magyar és német nyelvű elbeszélő szövegekben.....	444
PAP ANDREA	
Udvariasság a bók-válasz kontextusban	450
PERGE GABRIELLA	
Idegen nyelvű olvasási stratégiák	457
PUTZ ORSOLYA	
Hogyan konceptualizáljuk az ÉLET fogalmát?	462
SÓLYOM RÉKA	
Neologizmusok használatának és megértésének vizsgálata	467
TÓTH ENIKŐ	
A főnévi mutató névmások indexikális használatáról egy kísérlet kapcsán.....	475
TÓTH M. ZSOMBOR	
Zene és szöveg.....	483
VINCZE KATALIN	
A rövidített szóalakok funkciói a német és a magyar nyelvben	489
W. SOMOGYI JUDIT	
Szófaj és szófaji érték.....	494
FORDÍTÁSTUDOMÁNY.....	501
IMRE ATTILA	
Módbeli segédigék fordításának perspektívái.....	503
KISS TÍMEA	
Ady Endre <i>Őrizem a szemed</i> című versének és a vers olasz nyelvű fordításának alakzatvizsgálata	509
LAKATOS-BÁLDY ZSUZSANNA	
A filmfordítás mint interkulturális kommunikáció és mint alkalmazott műfordítás.....	514

PAPP ANDREA	
Szöllősy Klára (1913–1970), a magyar műfordítás nagyasszonya.....	522
ROBIN EDINA	
Mít árulnak el a statisztikák a lektorált fordításokról?.....	527
SÁFÁR ÁDÁM GERGELY	
A nyelvek közötti multikulturalitás problémaköre a filmszinkronfordításban	535
SZABÓ LUCA	
Alice kalandjai Magyarországon.....	542
SZILÁGYI ILDIKÓ	
Kortárs francia költészet magyar fordításokban.....	547
TÓTH GABRIELLA	
A nyelvtani nem kategóriájának fordítási kérdései.....	552
TÓTH ZSUZSANNA	
Vallásfilozófiai szövegek fordítási kérdései.....	558
ZAJACZ ZITA	
Fordítói műveletek vizsgálata gyermekirodalmi képeskönyveken.....	564
SZOCIOLINGVISZTIKA.....	571
FÜLÖP ERZSÉBET MÁRIA	
Az aktivitás és az iskolázottság hatása az időskorúak memóriaműködésére és szókincsgazdagságára.....	573
KANYÓ RÉKA	
Női és férfi olvasási stratégiák.....	582
KOVÁCS GÁBOR	
Mítoszok a magyar nyelv eredetéről – a nyelvi nacionalizmus kontextusában....	588
LABAN CZ LINDA	
A magyarországi kínaiak kétnyelvűsége.....	596
ORTUTAY KATALIN	
Regionális nyelvek – az örök politikai „bomba”?.....	602
SALÁNKI ZSUZSA	
Az elnökök beszéde – a nyelvtervezés szerepe a kisebb finnugor nyelvek fennmaradásában.....	607
SZABÓ T. ANNAMÁRIA ÜLLA	
Családi szocializáció multikulturális környezetben.....	613
SZILVÁSI ZSUZSANNA	
Közös északi nyelvpolitika.....	619
TÁNCZOS, OUTI	
A kisebbségi nyelvi identitás kifejezései orosz-karjalai, udmurt és erdélyi magyar újságokban.....	625

TUSKA TÜNDE	
A nyelv és az etnikai identitás vizsgálata a tótkomlói szlovákok körében.....	631
LEXIKOLÓGIA ÉS LEXIKOGRÁFIA.....	637
FÖLDESI ANDRÁS	
Frazeológiai egységek mint vonzatkeretekre épülő címszavak.....	639
GAÁL PÉTER	
Online szótár – mobil szótár.....	646
KISS MARGIT – T. SOMOGYI MAGDA	
A digitális Mikes-szótár.....	651
KÖVÉR PÉTER	
A frazeológiai szójátékok és a nyelvi humor.....	658
M. NAGY ILONA – VARGA TERÉZ – BODA ISTVÁN KÁROLY – BÉNYEI ÁGNES	
A Margit-legenda (1510) készül szótáráról.....	666
NÉVTAN.....	673
BAGLADI ORSOLYA	
Gondolatok a jelentésföldrajzról a nyugat-európai előzmények tükrében.....	675
BENE KATA	
<i>Bába, ostetrica, Geburtshelferin</i>	681
GALGÓCZI-DEUTSCH MÁRTA	
Hódmezővásárhely nyelvi látképének diakronikus vizsgálata üzlet- és szolgáltatásnevek szempontjából az 1900-as évektől napjainkig.....	686
N. CSÁSZI ILDIKÓ	
Vas megyei kiemelkedések földrajzi közneveinek megjelenítése a BB_Borostyán segítségével.....	692
ŐRSI TIBOR	
Francia eredetű állat- és ételnevek az angol nyelvben.....	702
RAÁTZ JUDIT	
Globalizációs és identifikációs jelenségek a mai magyar keresztnévadásban.....	708
NYELV ÉS KULTÚRA, KOMMUNIKÁCIÓ, INTERKULTURALITÁS.....	715
BÉRCES EMESE	
Visszatérő megoldások az írásrendszerek történetében.....	717
BODA ISTVÁN KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT	
Nyelv és kultúra találkozása Orbán Ottó <i>Ostromgyűrűben</i> című kötetében.....	722
BORBÉLY ANIKÓ	
A nonverbális kommunikáció és a természetes nyelv kapcsolata.....	729

FARKASNÉ PUKLUS MÁRTA	
A német–magyar munkahelyi kommunikáció interkulturális összefüggéseinek vizsgálata pragmatikai szempontból.....	736
VÁLÓCZI MARIANNA	
A tolmács mint kulturális mediátor az üzleti tolmácsolási szituációban.....	742
MÉDIA ÉS NYELV.....	749
EITLER TAMÁS	
Dekontextualizáció a médiában.....	751
HARDINÉ MAGYAR TAMARA	
Kérdőíves felmérés a vallási nyelvhasználat, valamint egyes vallási sajtótermékek nyelvezete kapcsán.....	759
MÜLLER MÁRTA	
Bajor nyelvjárás a lokális sajtóban.....	765
SALÁNKI ÁGNES	
Színes reklámok.....	770
SÁROSI-MÁRDIROSZ KRISZTINA	
A román nyelv hatásának tulajdonítható (fordítási) jelenségek az erdélyi magyar audiovizuális médiában.....	778
WEBLAPOK, KÖZÖSSÉGI HÁLÓZATOK ÉS NYELV, SZÁMÍTÓGÉPES NYELVÉSZET.....	785
KESZY-HARMATH DÁNIEL	
Facebook-retorika tanár és diák között.....	787
KOVÁCS MÁTÉ	
Multimodalitás és interkulturalitás – avagy jelentésteremtés egyetemi weblapokon.....	793
LUDÁNYI ZSÓFIA – MIHÁLTZ MÁRTON – M. PINTÉR TIBOR – TAKÁCS DÁVID	
<i>Helyesíras.mta.hu</i> – az intelligens helyesíró portál.....	800
TATÁR ZOLTÁN	
A megakadásjelenségek vizsgálati lehetőségei a beszélőprofil-készítésben.....	807
T. NAGY LÁSZLÓ	
Hatékony nyelvtanulás a közösségi hálózatok segítségével.....	813
VERMES ALBERT	
Szövegfeldolgozó szoftverek a szakfordítás oktatásában.....	820

ELŐSZÓ

Tanulmánykötetünk a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete XXIII. kongresszusához kötődik. A kongresszus 2013. március 26. és 28. között Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán zajlott le. A szervezés és a lebonyolítás a kar három intézete és nyolc tanszéke oktatóinak és hallgatóinak bevonásával történt; a fő szervezők az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék részéről a kötet tanárszerkesztői voltak.

Kétrészes kiadványunk címe azonos a kongresszus címével és központi témájával: **NYELV – TÁRSADALOM – KULTÚRA. Interkulturális és multikulturális perspektívák.** A kiadvány a kongresszuson elhangzott előadások tanulmányok formájában megírt változatát: a hat plenáris előadásból, valamint a szekció-előadások bő válogatásából készült cikkeket, tanulmányokat tartalmazza. Az első (nyomatásban is megjelenő) részben 38, a második részben további 79 írás szerepel. Ez utóbbiak a nyomtatott kötet CD-mellékletén olvashatók, amely a kongresszus teljes anyagát tartalmazza.

A nyomtatott kötet nyitó részében a plenáris előadásokból készült írásokat olvashatjuk. Székely Gábor emlékbeszéde az ünnepélyes megnyitón hangzott el a MANYE 2012-ben elhunyt tiszteletbeli elnökéről, Szépe Györgyről, amelyben a szerző Szépe György kiválóságát – rendhagyó módon – esetleges hibáiból bontotta ki. Földes Csaba *A posztmodern és a különbözőség: Kultúra, interkulturalitás és hibriditás – mint kulcsszavak a nyelvészetben* című írásában az alapfogalmak tisztázásán túl a kultúrák és a nyelvek, illetve a nyelvi kultúrák egymásra hatását tárgyalja számos érdekes nyelvi példán keresztül. Frank Tibor *Világangol* című tanulmánya az angol világnyelvvé válásának okait, terjeszkedésének méreteit mutatja be, valamint azt, hogy hogyan hat ez a folyamat az egyes nemzeti nyelvekre és kultúrákra, illetve magára az angol nyelvre. Hidas Judit *Interkulturális kommunikáció – multikulturális kontextus* című írásában a mai világ gazdasági és társadalmi jellemzésére, átalakulási folyamataira használt legfontosabb terminusokat tárgyalja, beleértve a közöttük meglévő átfedéseket, tisztázatlanságokat is. Kiss Jenő *Gondolatok egy mindenkor időszerű kérdéskörrel* címmel a nyelv, a nyelvhasználat és a társadalom összefüggését tekinti át a nyelvtudomány alapkérdéseinek szemszögéből, különösen az alkalmazott nyelvészet, illetve az ún. hasznos nyelvészet nézőpontjából. Kövecses Zoltán *A metaforahasználat (társadalmi-kulturális) kontextusa* című tanulmányában a metaforák kérdéskörét a kognitív megközelítés szempontjából vizsgálja, magyar és angol példaanyag alapján.

A szekció-előadásokból készült írásokat mind az első, mind a második részben tematikus csoportokban közöljük. Ezek a tematikus csoportok nem felelnek meg teljes egészében a kongresszusi szekcióknak, és a két részben vannak egymástól eltérő tematikus

SZENTGYÖRGYI RUDOLF

Kétnyelvűség a középmagyar kori boszorkányperekben

Kulcsszavak: kétnyelvűség, történeti kétnyelvűség-kutatás, hivatali regiszter, boszorkányperek

1. A történeti kétnyelvűség és az alkalmazott nyelvtudomány

A szinkrón kétnyelvűség számos szempontból vizsgálható és vizsgálendő kutatási terület. Vizsgálhatjuk mind a társadalom, mind az egyén felől közelítve. Társadalmi vetülete szoros kapcsolatban áll a társadalmi és nyelvi beilleszkedés, ezzel összefüggésben a szocializáció, továbbá a nyelvi presztízs, a nyelvtervezés, a nyelvpolitika, az oktatáspolitikai (stb.) kérdéseivel, ugyanakkor ide sorolhatjuk területi változatainak feltérképezését is. Egyéni (pszichológiai) vetülete pedig a beszédfejlődés, az anyanyelv-elsajátítás, a neveléslélektan, a személyes presztízs, az ún. félnyelvűség (stb.) problémakörével, illetve vizsgálatával van összefüggésben. Egyúttal az is kirajzolódni látszik, hogy igen szorosan érintkezik egymással e kérdéskör „elméleti”, illetőleg „alkalmazott” nyelvészeti oldala.

A történeti kétnyelvűség vizsgálata ugyanakkor – természetéből fakadóan – pusztán elméleti keretben lehetséges. Mindenekelőtt tehát fel kell tennünk a kérdést: Milyen hozadéka lehet a történeti vizsgálatnak az alkalmazott nyelvészet számára? Egyfajta prekoncepcióként a következő általános megjegyzéseket tehetjük: 1. A „*Historia est magistra vitae*” jegyében a múltra vonatkozó tudományok tükröt tartanak elénk, segíthetnek a jelen folyamatainak megértésében, továbbá példaként szolgálhatnak, cselekvésmintákat adhatnak. 2. A kétnyelvűség jelen folyamatainak kutatója gyakran szembesül saját (szocio)pszichikai „érintettségével”. A múltbéli folyamatok feltárása lehetőséget teremt a távolságtartó, objektív szemlélet kialakítására. 3. Tudatosítanunk kell a különbségeket is: a múlt jellemzőit ugyanis gyakran eltérő társadalmi, politikai (stb.) feltételek, körülmények határozhatták meg.

2. A vizsgálat forrásai

Vizsgálatom forráscsoportja a középmagyar kori boszorkányperek szövegeinek legutóbbi kiadásai (MBF. 1–4., NB., SB.). Ehelyütt csupán utalni szeretnék rá, hogy a *boszorkánypere* fogalom sem tematikai, sem műfaji szempontból nem egységes perügyletek, jogi dokumentumok gyűjtőfogalma.

E középmagyar kori forráscsoport látszik (további: egyéb városi, úriszéki stb. peranyag mellett) a legalkalmasabbnak a kétnyelvűség vizsgálatára. Ezt négy kiemelt szempont is alátámaszthatja: 1. E források egy része (különösen a tanúvallomások) az élőbeszédhez legközelebb álló megnyilatkozás. 2. A szövegek közvetve, de akár közvetlenül is feltáruló (tudatosan és nem tudatosan közölt) szubjektív nyelvi adatokat közölnek, melyek részint a vallomást tevőnek saját anyanyelvére, kétnyelvűségére utaló

megnyilatkozásai, részint további említett személyekre, illetőleg a nyelvi környezetre vonatkozó információk. 3. A jegyzőkönyvek műfaji-formai sajátosságai közvetlenül is kínálják a vonatkozó szociolingvisztikai változók vizsgálatának lehetőségét. 4. A forrásanyag térbeli tagolódása területi szempontokat érvényesítő, összehasonlító vizsgálatok lehetőségét is kínálja.

Az alábbiakban (elsősorban a terjedelmi keretek okán) eltekintek a szövegek részletes elemzésétől (esettanulmányra l. Szentgyörgyi 2007a, 2007b, 2007c; szövegpéldákat bemutatató, átfogó elemzésre l. Uó 2013), helyett értékelő-összefoglaló megállapításaimat kívánom közreadni.

3. A történeti kétnyelvűség középmagyar forrásaiban

A kétnyelvűség megítélése a szakirodalomban nem egységes. Magam a következő definíció alapján dolgozom: „kétnyelvű az, aki mindennapi érintkezései során két vagy több nyelvet kommunikatív, szociokulturális szükségleteinek megfelelően (szóban és/vagy írásban [...]) rendszeresen használ” (Bartha 1999: 40).

A magyar nyelvet, illetve nyelvhasználókat (is) érintő szinkrón kétnyelvűség tipológiáját leginkább a következő szempontok mentén szokás felvázolni: 1. Eredete szerint: természetes (spontán) vagy mesterséges (kulturális). 2. Kiterjedését tekintve: kétoldalú (bilaterális) vagy egyoldalú (unilaterális). 3. Hatékonyságára nézve: cselekvő (aktív) vagy befogadó (passzív). 4. A kompetencia szempontjából: kiegyenlített (balansz) vagy egyenlőtlen (domináns). 5. A nyelvi kontaktushatás szempontjából: stabil (gyenge kontaktushatás), nyelv-visszaszorulási helyzet (erős kontaktushatás), illetve maradványhatás (nyelvserehelyzet). Természetesen a kétnyelvűség további szempontok (a nyelv-elsajátítás módja, a nyelvi környezet megléte, hiánya stb.) mentén is vizsgálható (minderre l. Bartha 1999: 195).

A történeti vizsgálat során a kétnyelvűséget legelső lépésben az alábbi két szempont mentén célszerű meghatározni: 1. A nyelvhasználó szempontjából: a vizsgálandó forrás egyéni vagy közösségi kétnyelvűség vizsgálatát teszi-e lehetővé? 2. A nyelvhasználati regiszter szerint: az informális (magánéleti) vagy a formális (közéleti, hivatalos) kétnyelvűség tanulmányozható-e az adott dokumentum segítségével? Az alábbiakban ez utóbbi szempont mentén kívánok megállapításokat tenni, rámutatva, hogy a kérdéskörnek nyelvspecifikus jellemzőivel is szükséges számolnunk.

4. A formális kétnyelvűség vizsgálata

A formális kétnyelvűség vizsgálata eltér a hagyományos kétnyelvűség-vizsgálatoktól, hiszen ez esetben közvetlen módon dokumentumok kétnyelvűségéről teszünk megállapításokat, melyek csupán közvetetten utalhatnak (az adott regiszteren belül) a mögöttes nyelvhasználóra. (Szemben az informális kétnyelvűséggel, mely a nyelvhasználót közvetlenül jellemzi.)

A formális kétnyelvűség „szervező nyelve” a latin. Ebből következően a vizsgálat során célszerű szem előtt tartanunk egyfelől, hogy a hivatali regiszter vonatkozó sajátosságai elsősorban a latin nyelvhasználatához való viszonyulásban ragadhatók meg, másfelől pedig, hogy a latin – valamennyi egyéb vizsgált nyelvvvel szemben – exogén módon vesz részt a kétnyelvűségben, azaz (a hivatali írásbeliségen és esetleges szóbeliségen kívül) jellemzően nincs saját nyelvi környezete.

Meg kell még jegyeznünk, hogy a hivatali nyelvhasználatban természetesen a latin nyelv rendelkezik a legnagyobb presztízsértékekkel. Ezt jelzi többek között, hogy egyes kiemelkedően fontos (összegző jellegű, határozatot tartalmazó stb.) dokumentumok gyakran egynyelvűek, kizárólag latinul fogalmazódnak. A két-, illetve többnyelvűség mindenekelőtt a közvetlen tanúkihallgatási jegyzőkönyvekben ragadható meg.

4.1. A latin–magyar kétnyelvű dokumentumokban jellemzően latinul állnak a jegyzőkönyvek formuláris részei, így 1. a per helyének, idejének, egyéb körülményeinek leírása, 2. a tényállás rövid felvázolása, 3. a megerősítés módja, 4. az aláíró személyek említése. Itt jegyezzük meg, hogy ez a dokumentumtípus a folyamatos latin szövegben a helyneveket magyarul említi, pl. „In possessione *Nyék*, insula *Csallóköz*” (MBF. 2: 397). Ugyancsak formulaszerű – tehát általában latin – a tanú azonosítását szolgáló adatok (név, családi állapot, életkor stb.) említése, ám – szemben a keresztnévvel – a családnevet akkor sem fordítják latinra, ha az kézenfekvő lenne (keresztnévi eredet, foglalkozás stb.).

A hivatali nyelvhasználat jellemzője e periratokban, hogy immár a tanúvallomások folyamatos magyar szövegében is latinul állnak: 1. egyes jogi kifejezések (*testis*, *incatta*, *dominus actor*, *jurata examinata* *fatetur* stb.); 2. a tanúknak egységesen feltett kérdések sorát bevezető *De eo utrum?*; 3. a vizsgálatot végző személyek, illetőleg a nemesek említése; 4. az ügynevezett mentegetőző formula (*salva venia*, *salvo cum honore*, *suus] v[verbis]* stb.). Ez utóbbira l. pl. „a másik támaszig (*cum respectu dicendi*) mezítelen seggel csúszott-mászott” MBF. 3: 447, vagy: „nagyanyám asszony békötven lábomat (*salvo honore*) magam ganéjával” MBF. 4: 58 stb.

4.2. A latin–német kétnyelvű iratok kétnyelvűsége hasonló. Különbségeket abban figyelhetünk meg, hogy a latin–német iratok lejegyzői sokkal jellemzőbben élnek a latin formulák rövidítésével, illetve a (folyamatos) német nyelvű perszövegeket ritkábban terhelik szövegbe ékelt latin jogi kifejezések.

Érdemes rápillantani a latin–magyar–német többnyelvű szövegekre is. Ezekben azt tapasztaljuk, hogy a vallomásokat minden résztvevő (ugyanazon kihallgatáson belül is) saját anyanyelvén teheti, illetve, hogy a helyneveket akár latin formulában, akár német név részeként magyar nyelven említik (pl. „Pertus Khürschner Inhabitor Civit[aj]tis *Segesvár*” SB. 91; „Emericus Telmann de *Sz[ent] Lászla*” SB. 113), ami a hivatali helynévhasználat mikéntjére világíthat rá.

4.3. A latin–szlovák kétnyelvű iratokban az alkalmazott két nyelv még inkább elkülönül. Az összefüggő szlovák vallomásszövegekben nemigen találunk latin (jogi) kifejezéseket. Előfordul, hogy amikor latinról szlovákra vált a szöveg (kezdődik maga a vallomás), a fogalmazó nyelvileg indexálja (pl. „In tortura itaque [...] fassa est [...] in lingua *sclavonica*, ze ona thotisto giz *Wrablowa gednu*” MBF. 2: 348).

Különösen is figyelemre méltók a latin–magyar–szlovák többnyelvűség forrásai. Jellemzően nincsenek háromnyelvű periratok. Magyar–latin és szlovák–latin periratok külön készülnek (akár fordításként), abban az esetben is, ha magyar és szlovák anyanyelvűek egyaránt megszólalnak ugyanabban a perben. A településnevek említése szintén figyelemre méltó: a szlovák szövegben ez is szlovákul történik. (L. pl. magyar szövegben: *Nagy Bresztovány*, latin formulában latinositott magyar név: „*Testis Georgius Krisko incola Nagy Bresztovanensis*”, a szlovák szövegben azonban: „*obiwatwluw Welko Brestowanskich Manželky*” MBF. 2: 404–5, szemben a német szövegbeli említésekkel).

4.4. A latin–egyéb nyelvi szövegekről. 1. Délszláv nyelvek: történelmi okokból a délvidekről nem maradtak fenn dokumentumok (feltehetően nem is igen folytak ilyen jellegű perek). 2. A ruszin anyagok még nincsenek feldolgozva. 3. Nem találunk román nyelvű periratokat, ami azért furcsa, mivel e területek dokumentumainak többsége már megjelent, illetve a személynevek alapján úgy tűnik, hogy jócskán voltak e jogi ügyleteknek román etnikumú szereplői is.

5. Az informális kétnyelvűség dokumentálható jellemzői

Az informális kétnyelvűség dokumentálható jellemzői az alábbiakban foglalhatók össze.

5.1. A magyar és német nyelvű vallomások egyazon jegyzőkönyvben is helyet kapnak, a vallomástévő anyanyelve szerint. A másnyelvű megnyilatkozást a vallomástévők – egyben a természetes kétnyelvűség igazolásául – az eredeti nyelven idézik. Pl. „*Mechel Pulvermacher* [...] *Sagte Sie zu mir bey meinem Tisch: die Leüt sagen ich sey ein Trudt, de nész Szememb[er], ha vagyok Boszorkány, vagy nem?*”; vagy: „*Dorothea Uxor Johannis Schiffers* (...) *sagt mein Mann, es gehet Sie recht wie man Pflucht zu reden: Szász kerekelye!*” [‘kerekedjél el, távozz’] (SB. 101).

5.2. Hasonló megfigyeléseket tehetünk a magyar és szlovák nyelvű megnyilatkozások esetében is (attól eltekintve, hogy a vallomások lejegyzései a vallomástévők anyanyelve szerint külön dokumentumban szerepelnek). Pl. „*a hadnaggyal együtt még vizamentenek (sic!) és kérdezték tőle, melliket menti, megnevezze, és mondott osztán, mind a kettőt mentem. De tótul monta: – odvolavam lincziansky obba*” (MBF. 2: 334).

E periratok (magyar és szlovák) nyelvi homogenitását ugyanakkor az is jelzi, hogy a másnyelvű idézés gyakrabban szerepel fordításként. Pl. „*azon szolgálónak megparancsolta, mondván tótul, te ördög az anyádban, itt légy*” vagy: „*Domb János a szolgálókat ördög anyátokba ti kurvák, tótul szidta*” (MBF. 4: 567, 568).

5.3. A hivatali kétnyelvűségről mondottakkal szemben, ha csekély mértékben is, jelen van a magyar–román informális kétnyelvűség. Lásd pl. „*Megharagudván az apjára* [...] ezt mondván: *Tu si a tse vake kare aj dat mie, ni ke laj furat*” ’Azt a tehenet is, amelyet nekem adtál, te loptad’ (NB. 301).

A román nyelv megítélésével kapcsolatosan – a források hallgatása okán – számos nyitott kérdés marad. A további kutatásoknak talán az efféle megnyilatkozásokat is érdemes lesz mérlegelnie: „*Ezen ördögös vendégeskedésbe sem gyertya, sem tűz nem volt, mégis ilyen fényes világosságú vala a’ táncoló palota. Világos-vári multságba mind oláhul beszéltek*” (MBF. 3: 108).

6. A történeti kétnyelvűség vizsgálatának tanulságai

A történeti kétnyelvűség vizsgálatának a következő általános – a mai nyelvi képpel is kapcsolatba hozható – tanulságai fogalmazhatók meg.

A formális kétnyelvűséggel kapcsolatban: 1. A történeti anyag elsősorban a dimenziális (tér, idő, társadalom összefüggéseire reflektáló) vizsgálati lehetőséget kínálja, a lélektani, pszicholingvisztikai aspektusok kevésbé kerülnek előtérbe. 2. A formális kétnyelvűség részben hasonlóképpen működik különböző nyelvek esetében, pl. a többi nyelv fölé boltozódó latinság – mely senkinek nem anyanyelve – biztosít egyfajta érzelmi távolságtartást (vö. ma az angol mint *lingua franca*, szemben a Kárpát-medence mai

államnyelveivel). 3. A latin mellett bármelyik (magyar, német, szlovák) nyelv részt vehet a hivatali nyelvhasználatban (nincs mai értelemben vett államnyelv). Az esetleges ruszin anyag még feldolgozásra vár, a román nyelv helyzete kérdéses. 4. Ugyanakkor történeti szinkron különbségek is kirajzolódnak: más módon rendelődik egymás mellé a magyar és a német, illetőleg a magyar és a szlovák nyelv. 5. A fordítás, tolmácsolás, közvetítés vagy a kétnyelvűségből fakadóan spontán módon történik, vagy ennek biztosítása – a hivatalok felkészültek a többnyelvűségekre – a jogi apparátus feladata.

Az informális kétnyelvűségekre vonatkozóan: 1. A természetes kétnyelvűség hasonlóképpen működik bármely két, anyanyelvként funkcionáló nyelv esetében (nemigen mutatható ki presztízskülönbség). 2. A két- vagy többnyelvűség a területiség (lokális érintkezés) mentén valósul meg. 3. A nyelv nem identifikációs, hanem kommunikációs eszköz. 4. Az identifikációs erő más jellegű, és más forrásokból táplálkozik, illetve inkább mellé-, mint alá-fölé rendelő viszonyokba rendeződik. 5. A forrásokból – természetesen – nem mutatható ki mai értelemben vett, nyelvvel definiált nemzettudat.

A kétnyelvűség e két változata közötti kapcsolatról pedig általánosságban elmondható, hogy a természetes kétnyelvűség erősödésével a följük boltozódó hivatali latin nyelv presztízse is növekszik.

Irodalom

- Bartha Cs. 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szentgyörgyi R. 2007a. A magyar–szlovák kétnyelvűség változatai egy XVII. századi boszorkányperben. In: Hoffmann I., Juhász D. (szerk.) 2007. *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest: Nemzetközi Magyarstudományi Társaság. 329–343.
- Szentgyörgyi R. 2007b. Egyéni és közösségi kétnyelvűség. Történeti szociolingvisztikai esettanulmány. In: Benó A., Fazakas E., Szilágyi N. S. (szerk.) 2007. *Nyelvek és nyelvváltozatok*. 2. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. 333–343.
- Szentgyörgyi R. 2007c. Pozsony vármegye XVII. századi nyelvjárásai a hivatali írásbeliségben. In: Guttmann M., Molnár Z. (szerk.) 2007. *V. Dialektológiai Szimpozion*. Szombathely: Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke. 252–264.
- Szentgyörgyi R. 2013. A kétnyelvűség változatai és változásai a középmagyar korban. In: Fazekas E., Juhász D., Terbe E., Zsemlyei B. (szerk.) *Tér, idő és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben*. Megjelenés előtt.

Források

- MBF. = *A magyarországi boszorkányság forrásai*. 1. Bessenyei J. (szerk.) Budapest: Balassi Kiadó, 1997. 2. Bessenyei J. (szerk.) 2000. 3. Kiss A., Pál A. S. (szerk.) 2002. 4. Tóth G. P. (szerk.) 2005.
- NB. = *Nagybányai boszorkányper*. Balogh. B. (szerk.) Budapest: Balassi Kiadó, 2003.
- SB. = *Segesvári boszorkányper*. *Schäffburger Hexenprozesse*. Hagenthurn E. (szerk.) Budapest: Balassi Kiadó, 2010.

KULTÚRA, KÖZÖSSÉG, KOMMUNIKÁCIÓ